

LUHMANN-LEESWIJZER

Rudi Laermans

Niklas Luhmann is een bijzonder productief auteur. De volledige bibliografie van zijn geschriften omvat momenteel om en bij de vierhonderd titels. Het leek ons weinig verantwoord die simpelweg te reproduceren, ook al omdat weinig er op wijst dat Luhmann zijn oeuvre als quasi-definitief beschouwt. Hij stelt integendeel nog meerdere boeken en artikels in het vooruitzicht, zodat elke bibliografie met exhaustieve aanspraken reeds bij voorbaat tot onvolledigheid op het ogenblik van verschijning is gedoemd. Het streven naar een alomvattende bibliografie leek overigens ook niet meteen gewettigd in een als kennismaking bedoelde publicatie. De nieuwsgierig geworden lezer zou immers door het bos niet langer de bomen zien: hij zou over weinig houvast beschikken om belangrijke van minder belangwekkende geschriften te onderscheiden. Gekozen werd daarom voor een selectieve leeswijzer. Daarmee kan vooral de niet in Luhmanns werk gespecialiseerde lezer z'n voordeel doen. Die zal allicht voor alles belang stellen in de makkelijk verkrijgbare boekpublicaties van Luhmann, minder in 's mans gelegenheidsstukken of gespecialiseerde bijdragen in tijdschriften. Daar de Duitse taal voor velen een moeilijk te nemen drempel is, wordt ook melding gemaakt van de beschikbare Engelse of Franse vertalingen.

De beste ingang tot Luhmanns werk vormen diens opstellen. Die werden op gezette tijdstippen gebundeld onder de titel *Soziologische Aufklärung*. De eerste aflevering verscheen in 1974, de zesde en voorlopig laatste in 1995. Alle volumes werden uitgegeven door Westdeutscher Verlag (Opladen). Wie de zes delen van *Soziologische Aufklärung* meer of minder cursorisch na elkaar leest, krijgt een trefzeker beeld van de ontwikkeling in Luhmanns denken. Ze documenteren meer bepaald de overgang van een primair op de notie van differentiatie gebente systemtheorie naar eerst een communicatie-, vervolgens observatie-theoretisch onderbouwde maatschappijanalyse. Een niet onbelangrijk pluspunt van de diverse afleveringen van *Soziologische Aufklärung* is dat in ieder deel meer abstracte opstellen met concrete diagnoses van specifieke subsystemen (politiek, onderwijs, religie,...) worden afgewisseld.

Wie het Duits niet machtig is, kan terecht in twee Engelstalige opstellenbundels. *The Differentiation of Society* (New York, Columbia University Press, 1982) bevat

opstellen uit de jaren zeventig over Durkheim en Parsons, over algemene systeemtheorie, en over de deelsystemen politiek en economie. Zoals de titel al aangeeft, informeert *Essays on Self-Reference* (New York, Columbia University Press, 1990) over Luhmanns ideeën na de zogeheten autopoëtische wending binnen de systeemtheorie. Ook in deze bundel worden theoretische opstellen met specifiekere analyses, o.m. van het kunststelsel, gecombineerd. Spijtig genoeg is geen Engelse vertaling voorhanden van *Archimedes und wir* (Berlin, Mervc Verlag, 1987), de verzameling interviews waarin Luhmann op een meer dan eens ironische wijze zijn leven en werk persoonlijk toelicht.

Soziale Systeme: Grundriss einer allgemeinen Theorie (Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1984) blijft tot nader orde Luhmanns magnum opus. Recent verscheen een Engelse vertaling: *Social Systems*, Stanford, Stanford University Press, 1996. Aldus werd wel een linguïstische hindernis geslecht, maar voor de lezer blijft het hoe dan ook 'doorbijten'. Zowel in het Duits als in het Engels is Luhmanns ontwerp van een algemene systeemtheorie letterlijk volumineus (meer dan zeshonderd pagina's!), bijwijlen hoog-abstract (de bekende 'waar-gaat-dit-nog-over'-vraag), en vooral taai-om-lezen vanwege de soms snelle opeenvolging van conceptuele distincties of analytische onderscheidingen. Heel wat meer toegankelijk is daarentegen *Ökologische Kommunikation* (Opladen, Westdeutscher Verlag, 1986). In dit boek 'vertaalt' Luhmann het in *Soziale Systeme* ontvouwde begrippenkader in een globale analyse van de moderne samenleving. De Engelse versie volgt het Duitse origineel op de voet: *Ecological Communication*, Cambridge, Polity Press, 1989.

Ook goed leesbaar is de nauw bij *ökologische Kommunikation* aansluitende studie *Soziologie des Risikos* (Berlin, de Gruyter, 1991). Daarvan verscheen in 1993 een Engelse vertaling, *Sociology of Risk*, eveneens gepubliceerd door de Berlijnse uitgeverij de Gruyter. Wie op een min of meer volledig beeld van Luhmanns diagnose van de Westerse moderniteit uit is, dient naast de zojuist vermelde studies ook de essaybundel *Beobachtungen der Moderne* te raadplegen (Opladen, Westdeutscher Verlag, 1992). Daarin neemt de auteur o.m. op de hem kenmerkende manier afstand van het thans populaire 'post'-discours (postmoderniteit en postmodernisme, post-industriële samenleving, post-fordistische economie,...).

In internationale kring verwierf Luhmann vooral bekendheid via de discussie met Jürgen Habermas, geboekstaafd in *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie - Was leistet die Systemforschung?* (Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1971). Tot dan toe had Luhmann vooral gepubliceerd over organisatie- en rechtstheoretische kwesties. 's Mans opleiding tot jurist en initiële carrière als ambtenaar waren allicht niet vreemd aan boeken als *Funktionen und Folgen formaler Organisation* (Berlin, Duncker & Humblot, 1964 - Luhmanns eerste publicatie in boekvorm), *Grundrechte als Institution* (idem, 1965), en *Theorie der Verwaltungswissenschaft* (idem, 1966). Het samengaan van juridische en bestuurskundige interesses kenmerkt ook *Zweckbegriff und Systemrationalität* (Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1973; eerste editie in 1968 bij Mohr & Siebeck, Tübingen), *Legitimation durch Verfahren* (idem, 1983; eerste editie in 1969 bij Luchterhand, Neuwied-Berlin), en de opstellenbundel *Politische Planung: Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung* (Opladen, Westdeutscher Verlag, 1971).

Luhmann heeft zijn belangstelling voor het rechtssysteem nog in meerdere andere boeken geventileerd. Bijzonder lezenswaardig is de tweedelige studie *Rechtssoziologie* (Opladen, Westdeutscher Verlag, 1983; eerste editie in 1972 bij Rowohlt, Reinbek). Luhmann leidt daarin de functie van het recht af uit een meer algemene visie op het samenleven. Meer bepaald tracht hij aannemelijk te maken dat het recht tot taak heeft om verwachtingen tegenover anderen te 'verzekeren' (versta: afdwingbaar te maken) in gevallen van 'ontgoocheling' of niet-inlossing. Wie het Duits niet machtig is, kan de Engelse vertaling raadplegen: *A Sociological Theory of Law*, London, Routledge, 1985. Andere belangrijke publicaties over het rechtssysteem van Luhmanns hand zijn de studie *Rechtssystem und Rechtsdogmatik* (Stuttgart, Kohlhammer, 1974), de opstellenbundel *Ausdifferenzierung des Rechts* (Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1981), *Die soziologische Beobachtung des Rechts* (Frankfurt am Main, Metzner, 1986), en het synthetische *Das Recht der Gesellschaft* (Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1993).

De combinatie tussen recht en administratie, wetgeving en bestuur, lijkt welhaast automatisch uit te monden in het domein van macht-en-politiek. Over de voor het politieke deelsysteem kardinale notie 'macht' pleegde Luhmann een korte maar krachtige studie: *Macht*, Stuttgart, Enke, 1975 (herziene versie bij dezelfde uitgever in 1988). Daarvan verscheen een Engelse vertaling in *Trust and Power* (Chichester, Wiley, 1979). Dit boek bevat tevens de vertaling van *Vertrauen: Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*, Stuttgart, Enke, 1973. Luhmanns meest belangwekkende uitspraken over het politieke subsysteem zijn echter te vinden in de opstellenbundel *Politische Theorie im Wohlfahrtsstaat* (München, Olzog). In de Engelse versie zijn ook enkele essays uit *Soziologische Aufklärung IV* opgenomen: *Political Theory in the Welfare State*, Berlin, De Gruyter, 1990.

Behalve over recht, administratie en politiek publiceerde Luhmann bij uitgeverij Suhrkamp te Frankfurt am Main ook meerdere aparte studies over andere subsystemen, zoals het godsdienstig subsysteem (*Funktion der Religion*, 1977), het onderwijssysteem (*Reflexionsprobleme im Erziehungssystem*, 1988; eerste editie in 1979 bij Klett-Cotta, Stuttgart), de economie (*Die Wirtschaft der Gesellschaft*, 1988), en de kunst (*Die Kunst der Gesellschaft*, 1995). Van het eerstgenoemde boek verscheen een gedeeltelijke Engelse vertaling: *Religious Dogmatics and the Evolution of Societies*, New York/Toronto, Edwin Mellen Press, 1984. Een zelfstandige vermelding verdient Luhmanns boek uit 1990 over de moderne wetenschap, *Die Wissenschaft der Gesellschaft*, eveneens verschenen bij Suhrkamp. De auteur heeft in deze studie een opvallende inspanning gedaan qua leesbaarheid en systematiek, wat de algemene toegankelijkheid ervan uiteraard ten goede komt. Niet gepubliceerd door Suhrkamp is Luhmanns recente beschouwing over de massamedia: *Die Realität der Massamedien*, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1996.

Over een iets laat Luhmann weinig twijfel bestaan: de moderne, functioneel gedifferentieerde samenleving biedt niet langer een veilig sociaal onderkomen aan morele normen of opvattingen. Deze stelling wordt bondig maar bevattelijk uiteen gezet in de lezing *Paradigm Lost: über die ethische Reflexion der Moral* (Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1990). Een Engelse vertaling van deze tekst verscheen in *Thesis Eleven* (1991, nr. 29, pp. 82-94).

Het proces van functionele differentiatie heeft ook gevolgen voor de wijze waarop mensen met elkaar communiceren over God, geld, gezin, en andere kwesties. Zijn uiteenlopende studies over de samenhang tussen sociaal-structurele en 'culturele' veranderingen heeft Luhmann bijeengebracht in de serie opstellenbundels *Gesellschaftsstruktur und Semantik: Studien zur Wissenssoziologie der modernen Gesellschaft*, gepubliceerd door uitgeverij Suhrkamp (Frankfurt am Main). Het eerste volume zag in 1980 het licht, het vierde en voorlopig laatste deel verscheen in 1995. Tot deze serie behoort feitelijk ook een van Luhmanns meest bekende studies, *Liebe als Passion: Zur Codierung von Intimität* (Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1982). Daarvan verscheen zowel een Engelse als een Franse vertaling: *Love as Passion* (Cambridge, Polity Press, 1986) resp. *Amour comme passion* (Paris, Aubier, 1990).